

SÁRKÁNYOK ÉS DÉMONOK AZ OROSZOK KOGNITÍV VILÁGKÉPÉBEN (AMI A MŰFORDÍTÁSOKBÓL KIMARAD)

CS. JÓNÁS ERZSÉBET

Nyíregyházi Főiskola, Orosz Nyelv és Irodalom Tanszék

Nyíregyháza, Sóstói út 31/b

jonase@nyf.hu

Kivonat: A *Tűzokádó sárkány* a népi gondolkozásban a Gonosz megtestesítője. A mesék és legendák hiedelmei szerint megeszi és megöli az embereket, elrabolja a cárleányokat és asszonyokat. Az orosz *Démon* a 19. században először Puskin „*Démon*” című versében jelenik meg, s később a romantika költőit, többek között Lermontovot is megihlette. A *Démon* szintén a gonosz lélek megtestesítője, ember formájú szárnyas szellemi lény, az Istentől elrugaszkodott, gonosszá vált bukott angyal. Konceptusa ugyanazokkal a jegyekkel tölti meg az orosz tudat hozzá kapcsolódóan megrajzolható kognitív terét, mint a *Tűzokádó Sárkány*, *Zmej Gorinics*. A műfordításban különösen fontos szerepet kap a kognitív világkép, az asszociációk és konnotációk bázisa, az a kognitív tér, amely a nyelvi formát körülveszi. E háttérjelentések számos rétegét a legjobb fordítás se tudja tökéletesen visszaadni.

Kulcsszavak: Tűzokádó sárkány, Démon, konnotáció, kognitív világkép, kognitív tér, nyelvi formák

1. A „Tűzokádó sárkány” (Zmej Gorinics) alakja

Az orosz gondolkodásba a gonosz szellem hordozójaként mélyen beivódott a *Hegylakó*, *Tűzokádó sárkány* (Zmej Gorinics/ Змей Горыныч) alakja. Ennek a mesebeli lénynak a megnevezése több eredetverzióra is visszavezethető. Számos kutató a *Sárkány* jelzőjét a „hegy” (гора) szóval hozza kapcsolatba: „... vagy egy hegy méretű zivatar-fia (змей-гроза / viharsárkány), vagy maga a Sárkány olyan hatalmas, mint egy hegy (змей-мамонт / Mammonsárkány)” (Енгальчев 1992). V.V. Ivanov és V.N. Toporov véleménye szerint Zmej Gorinics (Змей Горыныч) neve a *Tűzokádó sárkány* alakjához vezethető vissza, amely mind a szláv kultúrákban (vö. a szerb „Tüzes farkas-sárkány), mind más népek hagyományában (vö. az iráni *Azsi Dahaka* szó szerint Zmej Gorinics) a mai napig él. A Gorinics (Горыныч) szó szótöve – vélekednek ezek a kutatók – az „égés” (горыня) az „égni” (гореть) igéből származik, és csak másodlagosan a „hegy” (гора) szóból: ugyanis néha megjelenik a *Tűzokádó sárkány* a hegyen is (Грушко – Медведев 1995: 198).

V. I. Dal orosz nyelvész, a híres orosz értelmező szótár szerzője bizonyítva látja, hogy az „égni” (гореть) régi szláv szónak rokon formái a «горывать» és a «горать» alakok, amelynek jelentése „tüzet használ, tűz által megsemmisít” (заниматься и истребляться огнём) (Даль 1996 I: 384). Ebből az igéből vezetik le a «гарыныч» vagy «горыныч» alakot, aminek jelentése tehát „tüzes, égető” (vö. Енгальчев 1992). Az oroszul beszélőket megkérdezve kiderült, hogy az oroszok nyelvi világképében ez a mitológiai alak tényleg inkább a „tűzzel” asszociálódik. A tűz a *Tűzokádó sárkány*/ Zmej Gorinics legfőbb fegyvere (67%) (Зиновева – Юрков 2006: 139).

A *Tűzokádó sárkány* irodalmi megjelenése sok helyen megtalálható. Makszim Gorkij *Tűzvészek* című elbeszélésében (*Пожары*) a Volga parti tűzvészről a következő szövegrészt találjuk:¹

«По ночам из города видно: над черною стеною дальнего леса шевелит зубчатым хребтом огненный дракон, ползет над землею и дышит в небо черными облаками, напоминая Змея Горыныча древних сказок» (Зиновева – Юрков 2006: 139).

„Éjjelente a városból látni lehetett: a távolban az erdő feketén magasodó fala előtt tarajos dombvonulatként zúg a tüzes sárkány, mászik a föld felé és fekete felhőket liheg az égbe, a régi mesék Tűzokádó sárkányára emlékeztet.”

A *Tűzokádó sárkány* az orosz legendákban és mesékben 3, 6 vagy 9 fejjű (Грушко – Медведев 1995: 197). A „sokfejűség” ennek a mesealaknak egyik fő megkülönböztető jegye. A „tűz”-zel együtt a megkérdezettek 78%-a tekintette a Sárkány fő jellemvonásának a „sokfejűség”-et. A sokfejűség mellett az is jellemzője, hogy a levágott fejei helyett újakat növeszt.

Másik jellegzetessége a „szánya”. A megkérdezettek majdnem egynegyede (22%) gondolta így.

«Шел Илья Муромец по лесу и вышел на поляну, на которой Змей Горыныч сидел. Подбежал Илья Муромец к Змею Горынычу и срубил ему единственную голову. А у Змея Горыныча вместо этой головы две выросло. Срубил Илья две головы, выросло 4. Срубил 4, выросло 8... И так продолжалось это час, два, три ... А потом срубил Илья Муромец Змею Горынычу 65536 голов и умер Змей Горыныч, ибо был он 16-ти разрядный» (Зиновева – Юрков 2006: 140).

„Ment Ilja Muromec az erdőn át és kiért egy tisztásra, ahol ott ült Zmej Gorinics, a *Tűzokádó sárkány*. Odaugrott Ilja Muromec a sárkányhoz és levágta az egyetlen fejét. A sárkánynak egy helyett azon nyomban kettő nőtt ki. Ilja levárta a két fejet, erre kinőtt 4. Levágta a négyet, erre kinőtt 8... Így ment ez egy, két, három óráig... Aztán Ilja Muromec levágta a *Tűzokádó sárkány* mind a 65536 fejét, és a *Tűzokádó sárkány* kimúlt, mert hogy 16 élete volt”.

A *Tűzokádó sárkány* a népi gondolkozásban a gonosz megtestesítője. A mesék és legendák hiedelmei szerint megessi és megöli az embereket, elrabolja a cárleányokat és asszonyokat. Az orosz anyanyelvű informátorok között a *Tűzokádó sárkány* egyértelműen negatív konnotációjú, s azt az előfeltevést, (preszuppozíciót) hordozza, hogy „a veszély és a rossz dolgok forrása” (33%), „a szenvedés bekövetkezésének jele” (33%).

A *Tűzokádó sárkány* nemcsak a tűzzel, de a „barlanggal” is kapcsolatban van, ahol elrejtett kincseit, az elrabolt cárleányokat stb. őrzí, s a segítségükre siető vitézek elől rejtegeti őket. A *Tűzokádó sárkánynak* ez a „funkciója” aktualizálódik átvitt értelemben napjaink orosz publicisztikájában is.

«Когда-то в эпоху консулата некий французский префект заявлял: «Бог создал Бонапарта и ушел отдыхать». Вадима Кожина русский Бог создал для того, чтобы он стал блюстителем чистоты крови в русской поэзии. Змеем Горынычем ее мнимой, никогда не существовавшей непогрешимости, местоблюстителем «неистового Виссариона»... (Зиновева – Юрков 2006: 141).

„Egyszer a konzulátus idejében valamelyik francia prefektus kijelentette: »Az Isten megteremtette Bonapartét és megpihent«. Vagyim Kozsinovot az orosz Isten arra

¹ A fordító megnevezése nélküli magyar szövegváltozat itt és később tölem: Cs. J. E.

teremtette, hogy az orosz költészetben a vér tisztaságának felvigyázója legyen. Mint Zmej Gorinics örködött annak soha nem volt büntelenségén, «a fékezhetetlen Visszarionnak» felvigyázójaként...”

A Tűzokádó sárkány megnevezés a beszélők tudatában elsősorban a „kígyó”-val asszociálódik (33%), és csak ezt követően a „sárkány”-nyal (22%). A „kígyó” (змея) – nőnemű szó, szemben a „sárkány”-t jelentő himnemű „zmej” (зме́й) alakkal. A kígyó hagyományosan a bölcsesség szimbóluma (vö. A.C. Пушкин: *жалю мудрость змеи* / a bölcsesség kígyójának fullánkja). Ez a szemantikai implikáció aktualizálódik irodalmi kontextusokban is. Ilyen módon a Tűzokádó sárkány konceptus a következő tartalmat fedi „Mesebeli gonosz tűzokádó sárkánykígyó, repülő sárkány, amelynek több feje is van”.

A Tűzokádó sárkány paradigmája kapcsolódik más mitikus mesehősökhöz is. Ilyen a „Vasorrú bába” (Баба-Яга), amellyel az fűzi össze, hogy folklór szövegekben gonoszokként együtt szerepelnek.

Az orosz világképben a Tűzokádó sárkány saját ellenfelét, a bátor vitézt (pl. *Илья Муромец* / *Илья Муромец*) – (33%), és az ő szabályját / меч (11%) is felidézi.

Az asszociációs síkokon az orosz mitológia alsóbb szintjein elhelyezkedő erdei manók, koboldok, vízi szörnyek, boszorkánymesterek is beletartoznak a beszélők kognitív terébe (леший, водяной, колдун stb.)

«Чего человек не знает, не сознает, все то предстает ему страшным таинством: вот и являются колдуньи, волшебники, злые духи, змей-горынычи, зиланты, русалки и ведьмы» (Зиновьева – Юрков 2006: 142).

„Amit az ember nem tud, nem fog fel ésszel, mindaz számára szörnyűnek, titokzatosnak tűnik: megjelennek a boszorkánymesterek, a varázslók, a rossz szellemek, a tűzokádó sárkányok, a jó és rossz tiündérek, a boszorkányok”.

A kutatók különbséget tesznek a tisztátalan erők és a Tűzokádó sárkány között. A tengeri szörnyek (леший, водяной, полевик), a tiündérek és a házörző jó szellemek (дедушка-домовой) külön-külön és együtt is az orosz nép tudatában nagyobb tekintélynek örvendenek, mint ez a sárkányszörny, függetlenül minden hatalmától és erejétől. A Tűzokádó sárkány ugyanis idegen az orosz ember lelkétől. Nem lehet tudni, hogy került az oroszok földjére, ezért egyértelműen elutasítóan viszonyulnak hozzá.

A Tűzokádó sárkány / Zmej Gorinics szintagmatikai kapcsolatai megrajzolják a hozzá tartozó portré vonásait, a figura szerepfunkcióit, valamint azokat a konnotációkat és asszociációkat, amelyek hozzá fűződnek: gonosz, tűzokádó, felégeti a várost, a szárnyain mindent továbbvisz stb.

A Tűzokádó sárkány sajátossága egyik oldalról a pusztítás, felégetés, másik oldalról, hogy hegylakó. Megnevezésében a kígyó-jelleg is szerepel (змеиный, змея).

A 2008-ban magyar nyelven megjelent *Orosz kulturális szótár* rövid szócikkkel világítja meg ezt a figurát. A szócikkben a konceptusnak csupán egy szelete, a „hegylakó” értelmezés kap helyet:

«Змей Горыныч – Hegylakó Sárkány. A népmesék és a mondák → былины háromfejű, kígyótestű szörnye» (Soproni 2008: 136). Ugyanitt az asszociált kígyó kapcsán az orosz kulturális értelmező szótár szerzője is visszautal az általunk bemutatott Tűzokádó sárkány / Zmej Gorinics alakjára:

«змея – kígyó. Oroszország középső sávjában, ahová a lakott területek többsége tartozik, csak az уж – sikló és a гадюка – vipera fordul elő, ezek sem gyakran, de a hálátlanság kifejezésére ott is bibliai eredetű Змею на зруди пригзел – Kígyót melengettem

a keblemen, az alattomos emberre pedig a змея подкожная – farakás alatt megbúvó kígyó kifejezést használják. A nőnemű змея főnévnek van – ma már elavult – hímnemű párja: змей, mely a mesebeli és a papírsárkány nevéként maradt fent (→ Змей Горыныч)» (Soproni 2008: 136).

2. Kogníció és műfordítás

A *Tűzokádó szárnyas sárkány* kognitív képe öleli át a 20. századi orosz költő, Oszip Mandelstam önvalomásos költői látomását: Saját magát mint az önmagába fordult, fészket kereső, magányos *sárkánykígyót* jeleníti meg, amely szakadékbba zuhant régi helyét, s régi önmagát nemelve, felriasztott hatalmas sasként szárnyait kítárva az ég felé tör, a villámoktól vett tüzét égzengésbe fojtja, majd eltűnik a hideg légi semmiben. A kételkedő emberi lélek szimbólumát látjuk e sárkánymetaforában. Azt a motívumot, amely Dantétól kezdve Shakespeare, Goethe és Madách művein át a világirodalom művészi képekben gondolkodóit foglalkoztatta, s az orosz irodalomban sajátosan orosz ábrázolása Puskin, Lermontov, Blok, Mandelstam és mások alkotásaiban a *szárnyas tűzokádó sárkány* képében reprezentálódik:

Осип Мандельштам ²	Oszip Mandelstam ³
*** В самом себе, как змей, таясь, Вокруг себя, как плющ, вьюсь,— Я подымаюсь над собою: Себя хочу, к себе лечу, <i>Крылами темными</i> плещу, Расширенными над водою; И, как испуганный орел, Вернувшись, больше не нашел Гнезда, сорвавшегося в бездну,— <i>Омоюсь молнии огнем</i> И, <i>заклиная тяжкий гром,</i> <i>В холодном облаке исчезну!</i> (1910)	MAGÁBA REJTező KÍGYÓ Magába rejtező <i>kígyó</i>, Borostyán, magát szorító, Magam fölél, magam keresve, magamhoz <i>szálllok</i> egyre csak, kítárva <i>sötét szárnyamat</i> a nagy vizek fölött repesve. S megtérve, mint a félelem ütötte sas, most nem lelem vad szakadék elnyelte fészkelem – <i>Villámtűzben fürödve</i> fönn, <i>az égzengést megbúvölöm,</i> <i>s hideg felhőben elenyésem!</i> (Lator László fordítása)

A magyar fordítás *kígyó* szóhasználatát – a fentiekből következően fordítói tévedés – nem felel meg az eredeti szövegértelmezésnek, hiszen a „змеј” (змеи) orosz szó hímnemű. Általa egyértelműen a „szárnyas sárkány” vagy „sárkánykígyó” képe

² Az orosz eredeti forrása: <http://stroki.net/content/view/8118/52/>

A félkövér kurzívval szedett kiemelések itt és a magyar fordításban tőlem: Cs. J. E.

³ Lator László fordítása in E. Fehér – Lator 1978. II: 402

reprezentálódik az eredeti orosz szövegben. A metafora további kifejtése is erre mutat: *sötét szárnyak, (villám)tűz, mennydörgő hang, varázslat, bűvölet, s végül szellemként való elenyésztet (eltűnés) a hideg felhőben*. A fordító nem is sejtette talán, hogy az orosz hitvilág ősidők óta meghatározó alakjával, a szárnyas sárkánnyal van dolga, amit a magyar olvasó a csúszómászót jelentő kígyó hívószóból nem érezhet meg, nem bonthat ki.

3. Az orosz Démon

Az orosz *Démon* a 19. században Puskin „*Démon*” című versében jelenik meg először, s később a romantika költőit, többek között Lermontovot is megihlette. Blok és Bulgakov irodalmi műveiben, Vrubel pedig a festészetben is megalkotta alakját. A *Démon* szintén a gonosz lélek megtestesítője, ember formájú, szárnyas szellemi lény, az Istentől elrugaskodott, gonosszá vált bukott angyal. Konceptusa ugyanazokkal a jegyekkel tölti meg az orosz tudatban figurájához kapcsolódóan megrajzolható kognitív teret, mint a *Tűzokádó Sárkány, Zmej Gorinics*. Míg az utóbbi a mesék, legendák kódébe vész, a *Démon* a ma is élő ember állandó megkísértője, a bennünk lakó, gondolatainkat időről időre hatalmába vonni akaró Rossz Szellem, a Gonosz, egy luciferi, mephistói figura – az örök tagadás megtestesítője.

Vrubel az „*Ülő Démon*” című képéről 1890-ben azt írja, hogy benne épp az emberit, nem pedig az „*ösgonosz*” szellemit akarta megfesteni.

«Вот уже с месяц я пишу Демона, то есть не то чтобы монументального Демона, которого я напишу еще со временем, а «демоническое» - полубогажненная, крылатая, молодая уныло-задумчивая фигура сидит, обняв колена, на фоне заката и смотрит на цветущую поляну, с которой ей протягиваются ветви, гнущиеся под цветами. Он олицетворяет собой вечную борьбу мятущегося человеческого духа, ищущего примирения обуревающих его страстей, познания жизни и не находящего ответа на свои сомнения ни на земле, ни на небе»⁴.

«Már egy hónapja festem a Démon-t, de nem azt a bizonyos monumentális Démon-t, amit majd idővel biztosan megfestek, hanem a „démonikusát” – egy félig meztelen, szárnyas, fiatal, fáradtan elgondolkodó figurát, amely térdét átölelve ül, mögötte a lenyugvó nap fénye, s a virágzó mezőt nézi, ahonnan virágoktól roskadó ágak nyúlnak felé. Ő az ingatag emberi lélek örök harcát testesíti meg. Azét a lélekét, amely megbékélést keres a reá törő szenvedélyek, életpasztorátok közepette, s amely kétségeire nem talál választ se a földön, se a mennyekben.”

⁴ <http://renclassic.ru/Ru/Phenomenon/695/705/>

Vrubel: Démon (1890)

Az elementáris erejű, romantikusan szélsőséges, félelmetes démonalakot írja le több versében is Lermontov. Szabó Lőrinc magyar fordítása a nyelv képi világát, a nominális mezőben a megnevezéseket, a jelzős szerkezeteket használja fel a forrástartomány elemeiként a metaforizáció céltartományának megvilágítására. A démon öserejét, a körülötte forró levegőt a kognitív tér elemeinek stilsztikai halmozása, felsorolása, párhuzamba állítása stb. adja vissza.

A halmozás adjekciós stílusalakzatával gyakran együtt jár a fokozás, a klimax stílusulajdonítása is (vö. Szathmári 2008: 254–259):

*Он любит бури роковые,
И пену рек, и шум дубров.*

*erdei rém, zúgó hab, orkán
mind az ő parancsát lesi.*

A paralelizmusok mondatalakzatai szintén a halmozás stílusulajdonítását erősítik, fokozzák (vö. Szathmári 2008:441–447):

*Он недоверчивость вселяет,
Он презрел чистую любовь,
Он все моленья отвергает,
Он равнодушно видит кровь,*

*Megveti a tiszta szerelmet
jajszót, s könyörgést meg nem ért,
kételye az örömré dermed,
és hidegen nézi a vért.*

A Démon leírásában a „Minden Gonoszság” („Собрание зол”) szemébe nézve a Múza is csak megdermed. A Költészet, a Szépség, a Szerelem megborzasd, de nem pusztul el, – megmarad a reménye az ember jobbik felének a túlélésre:

Михаил Лермонтов⁵

МОЙ ДЕМОН

Собрание зол его стихия.
Носясь меж дымных облаков,
Он любит бури роковые,
И пену рек, и шум дубров.
Меж листьев желтых, облетевших,
Стоит его недвижный трон;
На нем, средь ветров онемевших,
Сидит уныл и мрачен он.
Он недоверчивость вселяет,
Он презрел чистую любовь,
Он все моленья отвергает,
Он равнодушно видит кровь,
И звук высоких ощущений
Он давит голосом страстей,
И **муза** кротких вдохновений
Страшится неземных очей.

(1829)

Mihail Lermontov⁶

A DÉMONOM

Az eleme: minden gonoszság,
a felhőket büszkén szeli,
erdei rém, zúgó hab, orkán
mind az ő parancsát lesi.
Zörgő avar sápadt esője
borítja büszke trónusát,
villámok villognak körötte,
szeme gúny, szája némaság.
Megveti a tiszta szerelmet,
jajszót, s könyörgést meg nem ért,
kéltelye az örömmre dermed,
és hidegen nézi a vért.
Szenvedélyekkel földre húzza
a mennyei lelkesedést,
s mikor elébe áll, a **Múza**
borzong, ha a szemébe néz.

(Szabó Lőrinc fordítása)

A 20. század elején Blok a Szófia-tan által metafizikai megalapozottságú versében az éterien „tisztá” szerelmet veszélyeztető testiség Démona csábítja el a szerelmes hölgyet. A hölgy személyére egyetlen nőnemű melléknévi toldalék utal a vers orosz szövegében az „elvarázsolt” (околдованная) szóban. A magyar fordítások ezt a fontos grammatikai szemémát – a nőre vonatkozó megszólított második személyt – nem veszik észre, vagy nem tudják magyarul visszaadni, de a Démonra vonatkozó egyetemes emberi jelentést igen. A Démon csábítása az Emberre egészében, általánosságban is vonatkozik, mint azt a fenti Lermontov és Mandelstam versek is igazolják.

⁵ <http://www.stihi-rus.ru/1/Lermontov/69.htm>

⁶ Szabó Lőrinc fordítása in E. Fehér – Lator 1978. I: 404

Александр Блок

ДЕМОН⁷

Иди, иди за мной - покорной
И верною моей рабой.
Я на сверкнувший гребень горный
Взлечу уверенно с тобой.

Я пронесу тебя над бездной,
Ее бездонностью дразня.
Твой будет ужас бесполезный -
Лишь вдохновеньем для меня.

Я от дождя эфирной пыли
И от круженья охраню
Всей силой мышц и сенью крылий
И, вознося, не уроню.

И на горах, в сверканьи белом,
На незапятнанном лугу,
Божественно-прекрасным телом
Тебя я странно обожгу.

Ты знаешь ли, какая малость
Та человеческая ложь,
Та грустная земная жалость,
Что дикой страстью ты зовешь?

Когда же вечер станет тише,
И, *околдованная* мной,
Ты полететь захочешь выше
Пустыней неба огневой, -

Да, я возьму тебя с собою
И вознесу тебя туда,
Где кажется земля звездой,
Землею кажется звезда.

И, онемев от удивленья,
Ты узришь новые миры -
Невероятные виденья,
Создания моей игры...

⁷ Az orosz eredeti: <http://blok.niv.ru/blok/stihi/strashnyj-mir/028.htm>

Дрожа от страха и бессилья,
Тогда шепнешь ты: отпусти...
И, распустив тихонько крылья,
Я улыбнусь тебе: лети.

И под *божественной улыбкой*,
Уничтожаясь на лету,
Ты полетишь, как камень зыбкий,
В сияющую пустоту...
(1910)

Blok versének alábbi két magyar fordítása jól tükrözi a konceptualizációk eltéréseit: Lator László fordítása az Adytól ismert Ős Kaján démonikus erejével hat. Galgóczy Árpád az „emberfölöttiségig” jut el az értelmezésben, de az „isten-mosolyt” („под божественной улыбкой”) „szent mosoly”-nak fordítja. A Démon, a „bukott angyal” bár isten-közeli, mégsem lehet „szent”, mert tudvalevően „rossz” szentek nincsenek. Ez az eltérés is a két eltérő kognitív kép következményeként, nem pedig nyelvi-fordítási pontatlansággként értelmezhető (A félkövér kurzívval kiemelés tőlem: Cs. J. E.):

Alekszandr Blok ⁸	Alekszandr Blok ⁹
A DÉMON Jöjj, jöjj velem mindent feledve, alázatosan és vakon, hósziporkás roppant hegyekbe ragadlak biztos szárnyakon. Szilaj kacajjal szállva szállok szédítő mélységek felett. A reszketésed, borzadályod csak lelkesít majd engemet. Ha por-esőt zúdít az éter, fejed kóvályog – védelek szárnyammal, karom erejével megóvlak, úgy szállok veled. Fényzuhatagban, vad hegyekben,	A DÉMON Jöjj, jöjj utánam – mint a szolgám Alázattal s hűségesen. Fényben sziporkázó hegy ormán Szilárd sziklára szállsz velem. Majd megragadlak, s feneketlen Mélység fölött röptelek el, S a kába rémület szivedben Vidítva hat rám, feltüzel. Az éter szállongó porában Szárnyam között elrejtelek, és izmos két karomba zártan Úgy viszlek, el nem ejtelek. Hegyek között szűztiszta réten

⁸ Lator László fordítása: in E. Fehér P. 1978.

⁹ Galgóczy Árpád fordítása: in Galgóczy 2000. További elemzések: Cs. Jónás 2009: 64–66.

embernemjárta réteken
tested gyönyörű isten-testem
égi tüzével égetem.

Milyen szájalmas, ó, ha tudnád,
milyen törpe, milyen csekély,
mily hitvány, hívságos hazugság,
amit úgy hívsz: vad szenvedély!

Ha majd elcsöndesül az este,
s te *megbűvölten*, szertelen,
feljebb akarsz repülni egyre
az izzó égi semmiben,

én felviszlek, odarepítlek,
honnan csillagnak láthatod
a földet, messzinek, kicsinynek,
s földnek látod a csillagot.

S megejt, elkábít a varázslat,
és ámulattól hallgatag
nézed sok játékos csudámat,
a furcsa, új világokat.

Akkor te majd fülembé súgod
rettegve és erőtllenül:
Eressz... én meg csak rád
mosolygok,
s meglebbentem szárnyam: repülj!

Isten-mosolyom láthatatlan
sugaraiban semmivé
zsugorodsz, s mint a kő, magadban
zuhansz a fénylő űr felé.

(Lator László 1978)

Utunk fehér fényben vezet,
És égi-szép testem tüzeben
Megperzselem a testedet.

A földi ember mind csak amit –
Tudod te azt, hogy mily galád
hazugság, szájalmas csalás, mit
Vad szenvedélynek mond a szád?

Ha majd a szél újból elernyed,
Te, *elkábítva* általam,
Vinnéd, emelnéd könnyű tested
Gyönyörtől, vágytól ittasan.

S ahol az ég tűzfénye csillog,
Oda röpitlek ezután –
Onnét a Föld parányi csillag.
S a csillag csöppnyi Föld csupán.

S míg hallgatsz ámulatba esve,
Száz új világ tűnik megint
Mint bűvös látomás szemedbe –
Varázslatom játéka mind...

Rémülten és halálra váltan
Súgod remegve: hagyj, eressz...
S én szárnyamat szélesre tártan
Mosolygok, úgy mondom: mehetsz!

S e *szent mosolygástól* kisérve
már röptödben megsemmisülsz,
S a fényben úszó pusztá mélybe
Mint hulló kődarab repülsz...

(Galgóczy Árpád 2000)

Összegzés: konceptualizáció és konnotáció a műfordításban

A konceptualizáció – a kultúra sűrítőménye az emberi tudatban. Az a gondolati, érzelmi, asszociatív reprezentáció, amely a kultúra részeként az ember mentális világának alkotóeleme.

A *világ nyelvi képe* – egy adott kultúra képviselőinek a valóságról nyelvi formákban rögzített tudásának az összessége. A világ nyelvben rögzült tagolása, a jelenségek és tárgyak nyelvi leírása – a világról szerzett információink egyik rendszerbeli alappillére. Ugyanakkor látnunk kell, hogy ez a korlátozott és ráadásul „naiv” világgép nem

egyenlő teljességében azzal a képpel, amely a kultúra vagy az egyén tudatában fogalmi szinten megjelenik.

A világ kognitív képe és a nyelvi világkép viszonya az elsődleges és másodlagos, következményes szerveződés, entitás viszonya. A kognitív, vagyis megismerési világképünk az elsődleges. A nyelvi világkép ennek csupán verbális leképeződése, kis szelete.

A kognitív tér egy kultúra fogalomalkotásának összessége, az adott nyelvet beszélők potenciális konceptusainak tárháza. A kognitív tér szélesebb, mint a szavak lexikális jelentésének köre. Minél gazdagabb egy nép folklórja, irodalma, tudománya, képzőművészete, annál gazdagabb a kognitív tere is (vö. Попова – Стернин 2007: 29–38).

A műfordításban különösen fontos szerepet kap a kognitív világkép, az asszociációk és konnotációk bázisa, az a kognitív tér, amely a nyelvi formát körülveszi. A mitikus orosz szellemvilág alakjainak fordítására ez megkülönböztetett erővel érvényes, hiszen a fordítások legfeljebb közvetetten, körülírva adhatnak vissza – egy idegen nép idegen nyelven – a szellemlények, mese- és mondahősök nyelvi prezentációjához kapcsolódó, az orosz anyanyelvi beszélők kulturális emlékezetében élő gazdag jelentésrétegeket.

Irodalom

- Енгальчев В. 1992, <http://www.folklor.ru>
- Грушко, Е. А., Медведев Ю.М. 1995. *Словарь славянской мифологии*. Н.Новгород: Рус. купец – Братья славяне.
- Даль, В. И. 1996. *Толковый словарь живого великорусского языка*. Санкт-Петербург: «Диамант».
- Зиновева Е. И. – Юрков, Е. Е. 2006. *Лингвокультурология*. Санкт-Петербург: (Изд-во) «Осипов».
- Попова, З. Д., Стернин, И. А. 2007. *Когнитивная лингвистика*. Москва: Восток – Запад.
- Сказка про Змея Горыныча. <http://www.east.ru>
- Cs. Jónás E. 2009. „Én írok levelet magának...” *Orosz szerzők fordításstilisztikai vizsgálata. «Я к вам пишу...» Стилистика художественного перевода русских авторов*. Nyíregyháza: Bessenyei György Könyvkiadó.
- E. Fehér P. (szerk.) 1978. *Klasszikus orosz költők*. Budapest: Európa.
- Galgóczy Á., Szőke Gy. (szerk.) 2000. *Alekszandr Blok. Versek*. Kétnyelvű kiadás. Budapest: Eötvös József Könyvkiadó.
- Soproni A. 2008. *Orosz kulturális szótár*. Budapest: Corvina.
- Szathmári I. (főszerk.) 2008. *Alakzatlexikon*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Zöldhelyi Zs. 1985. *Orosz írók magyar szemmel II*. Budapest: Tankönyvkiadó.